

KAI KURIE KIEKYBINIAI SANTYKIAI VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ SINTAKSĖJE

J Ū R A T Ė D I K Š A I T Ė

Straipsnio uždavinys yra panagrinti kiekybinius santykius sakinio dalies ir šalutinio sakinio lygmenyje vokiečių ir lietuvių kalbų gramatikų autorių darbuose.

Didelio nuomonių skirtumo nekyla dėl kokybės ir kiekybės aplinkybių, kaip vienos būdo aplinkybių rūšių, pripažinimo. Kiekybės aplinkybe paprastai laikomi žodžiai, žodžių grupės, kurios nusako veiksmo, einančio tariniu, intensyvumą, dydį, apimtį. Kyla klausimas, ar tokie pat kiekybiniai santykiai gali atsispindėti sudėtinių prijungiamųjų sakinių lygmenyje ir kokiais kriterijais vadovaujantis sintaksės darbų autoriai „kiekybę“ priskiria kuriai nors semantinei-sintaksinei sakinių grupei.

Kiekybinė būdo aplinkybė vokiečių kalbos gramatikose reiškia veiksmo matą (Mass – Wieviel?) – *Die Uhr schlug neunmal. Die Wanderer sind einige Kilometer gegangen. Das Wasser reichte bis unter den Knien.* – ir laipsnį arba intensyvumą (Grad oder Intensität – Wie sehr?) – *Er hat zu wenig (viel, kaum, nicht im geringsten) gearbeitet* [plg. Duden-Grammatik, 1962, S. 497; Jung, 1967, S. 67; Gulyga, Nathanson, 1966, S. 65; Admoni, 1973, S. 280; Schendels, 1982, S. 306]. Dudeno gramatikos autoriai siūlo šiek tiek kitokią klasifikaciją, nors tai iš principo šių dviejų semantinių pogrupių nepaneigia, o tik susmulkina jas [plg. Duden-Grammatik, S. 496]. Lietuvių kalbos gramatika (LKG) kiekybę laiko atskira aplinkybių rūšimi ir nagrinėja ją atskirai nuo būdo aplinkybių, kurios reiškia laipsnį (*Ji n e l a b a i d ė l t o s i e l o j o s i. L a p ė b u v o v i s i š k a i i š t e i s i n t a. G a l ė j o n u p l a k t i r y k š t ė m i s i k i m i r t i e s*) [plg. LKG, 1976, III, p. 502]. LKG autoriai kiekybės aplinkybes dar skirsto į erdvės matą (*Perkritusiu arkliau netoli važiuosi. Galėjai bent metrą pasukti į šoną*), laiko matą (*Šeimyna jau seniai laukuose. Žaibai nesiliauja nė sekundei. Išdirbau rudeni už pavalgymą*) ir šiaip jau kiekio, svorio, saiko, skaičiaus aplinkybių grupes (*Vadinasi laiko turit marias. Kas daug šneka, mažai daro. Už tai reik rublį primokėti*). Visos šios semantinės grupės, išskyrus laiko matą reiškiančias aplinkybes, atitinka vokiečių gramatikose minimus tipus. Lietuvių kalbos gramatikoje toks susmulktas skirstymas remiamas šia aplinkybe einančių žodžių, žodžių grupių leksine reikšme (kiekis, svoris, laikas). Kiti lietuvių kalbos gramatikų autoriai [Kalmius, 1943, p. 35; Žiugžda, 1962, p. 35; Balkevičius, 1963, p. 213] laiko šio tipo aplinkybes kiekybinėmis laiko

aplinkybėmis, atsakančiomis į klausimus kiek? kiek kartų? kaip dažnai? keliese? ir neskirsto jų į atskiras semantines pogrupes. J. Balkevičius tiek tiek praplečia kiekybės ribas, užsimindamas, kad gali dar būti kiekybinės laiko ir vietos aplinkybės (*Dar v a l a n d é l'ę pagulėk. Algis per tris minutes nubėgo kilometrą*) [Balkevičius, 1963, p. 214].

Su kai kuriais žodžiais ir žodžių grupėmis, turinčiomis laiko dažnio reikšmę, kyla neaiškumų, kai reikia nuspręsti, ar juos priskirti laiko ar kiekybės aplinkybei. Pvz.: *kada ne kada, kasmet, kas rytą* (kada? kiek dažnai?) arba *jedes Jahr, nachts, immer* ir pan. (wann? wie oft?). LKG tokius žodžius laiko aplinkybėmis, reiškiančiomis dažnį, nurodydama, kad šiam tikslui naudojami prievoksniai gali turėti stipresnį ar silpnesnį būdo aplinkybės atspalvį [LKG, III, p. 498]. Kai kurie vokiečių autoriai [płg. Duden-Grammatik, 1962, S. 288–289] taip pat neapsisprendžia, kuriuo aplinkybės tipu laikyti prievoksnius *zweimal, dreimal* ir pan. Juos randame ir su žodžiais, einančiais būdo, ir laiko aplinkybėmis. Priežastis, kodėl laiko aplinkybės kartais sunku atskirti nuo kiekybinių būdo aplinkybių, mūsų manymu, yra ta, kad pirmosios, žyminčios kartotinį veiksma, neturi aiškių laiko bruožų. Ne laiko tąsa (*stets, seither, bisher; visada, ilgai*) arba laiko momentas (*jetzt, bald; šių sekundę, iš karto*) būdingi aplinkybei, atsakančiai į klausimą *wie oft?* kaip dažnai? bet veiksmo pasikartojimas bet kuriame laiko lygmenyje. Šie žodžiai gali būti vartojami su visais praeities bei dabartį ir ateitį reiškiančiais veiksmažodžių laikais. Pvz.: *Er hat (erzählt, erzählte) diese Geschichte immer (jeden Tag, abends, manchmal) erzählt. Er wird diese Geschichte immer (jeden Tag, ...) erzählen. Jis pasakoja (pasakojo, pasakodavo, pasakos) šią istoriją retai (kai kada, kasmet)*. Sintaksėje, kaip ir kituose kalbos reiškiniuose, dažnai nėra ryškių ribų tarp panašią reikšmę turinčių aplinkybių, todėl jas galima laikyti laiko dažnį ir veiksmo kiekį rodančiomis žodžių grupėmis ir žodžiais. Apsisprendžiant, kuriai aplinkybės rūšiai teikti pirmenybę, gali lemti veiksmažodžio, einančio tariniu, semantika, kontekstas arba paties tyrinėtojo subjektyvus požiūris.

Kita problema, susijusi su kiekybe tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose, yra „kiekybės“ sakinio traktavimas (čia ir kitur „kiekybės“ sakiny yra sąlyginė sąvoka). Jeigu kiekybės sąvoka kaip būdo aplinkybės semantinė grupė pripažįstama visų vokiečių ir lietuvių gramatikos tyrinėtojų, tai, ieškant šios sakinio dalies atitiktens šalutinio sakinio lygmenyje, susiduriame su įvairiomis nuomonėmis. Trumpai surinėsime, kuo laikomi „kiekybės“ sakiniai: (1) „kiekybės“ sakiny yra būdo aplinkybės sakinio rūšis (A. Kalnius, L. Dambriūnas, J. Balkevičius, J. Erbenas, J. Egersas); (2) „kiekybės“ sakiny iš viso neskiriamas kaip atskira sintaksinė kategorija ir nagrinėjamas šalia kitų priežasties-padarinio santykius reiškiančių sakinių (G. Helbigas, V. Hartungas, LKG); (3) „kiekybės“ sakiny nagrinėjamas kaip padarinio sakiny (V. Jungas, Duden Gramatika, E. Gulyga, V. Admonis).

Lietuvių kalbos gramatikų autoriai [Kalnius, 1943, p. 61; Dambriūnas, 1946, p. 65; Žiugžda, 1962, p. 98; Balkevičius, 1963, p. 358] nurodo, kad veiksmo kiekybė ir kokybė gali būti išreikšta būdo aplinkybės sakiniais. Šios gramatikos, pripažindamos kiekybinius būdo aplinkybės sakinius, remiasi

ne tik šalutinio dėmens sintaksinė funkcija, bet ir ta aplinkybė, kad pagrindiniame sakinyje yra sinsemantinių žodžių, kurie reikalauja platesnio paaiškinimo [Moskalskaja, 1975, S. 315]. Šią reikšmę turi atliepiamieji žodžiai *тік, taip*, kurie vieni arba junginiuose su šalia esančiu prievėksmiu nusako pagrindinio dėmens veiksmo kiekį, intensyvumą, dažnį. Šalutinis dėmuo prijungiamas jungtukais *kad (kad net), jog (jog net)*. Jis paaiškina pagrindinio dėmens sakinio dalį, išreikštą atliepiamuoju žodžiu arba su juo susijusiu šalia stovinčiu žodžiu, ir parodo dėl pagrindinio sakinio veiksmo kilusį padarinį: *Vėjas taip pūtė, kad net stiebas linko. O mes čia tiek prigalvojom apie tave, kad ir nepatikėsi*. Tokie sakiniai gali būti be jungtuko arba be atliepiamojo žodžio: *Mano mergelė kamaroj mala, net kamarėlė skamba* (cituota iš nurodytų gramatikų). J. Balkevičius, nagrinėdamas dėmenų tarpusavio ryšius, skiria dviejų tipų šalutinius sakinius. Vieni jų atstoja nesamas pagrindinio sakinio dalis, kiti jas paaiškina. Pagal tai autorius tokius sakinius vadina apibūdinamaisiais, nusakomaisiais ir palyginamaisiais. Nusakomieji šalutiniai sakiniai paaiškina įvairias sakinio dalis (tarinį, laiko, būdo, vietos aplinkybes), stovinčias pagrindiniame dėmenyje, išreikšdami padarinį, sukeltą pagrindinio sakinio veiksmo ar būvio [Balkevičius, 1963, p. 327–328]. Autorius, remdamasis dėmenų tarpusavio santykiais, jų semantika, kiekybės aplinkybės sakinius vadina nusakomaisiais kiekybės aplinkybės sakiniais. Šiam tipui priklauso ne tik tokie, kuriuose atliepiamaisiais žodžiais pabrėžiamas pagrindinio dėmens veiksmo intensyvumas, bet ir tie, kuriuose pasakomas tarinio vardinės dalies laipsnis arba kiekybė. Plg.: *Žiūrovas buvo tiek jautrus, kad kovos scenose nepaprastai karštai reagavo* [Balkevičius, p. 358]. Čia prieveiksmis *тік* atlieka tokią pat funkciją kaip ir parodomasis įvardis *toks* (*Žiūrovas buvo toks jautrus, kad ...*). J. Žiugžda savo sintaksėje sakinius, kuriuose atliepiamieji žodžiai stovi prie vardinės tarinio dalies, laiko tarinio sakiniais [Žiugžda, 1962, p. 87]. Šis įvairus požiūris į vieną kalbos reiškinį susijęs su keliais kriterijais, skirstant prijungiamuosius sakinius į atskiras semantines-sintaksines grupes. Tradicinė gramatika (plg. (1)) remiasi tuo, ar šalutinis dėmuo yra sakinio dalis, kurios trūksta pagrindiniame, ar jis tik plačiau paaiškina kokią nors sakinio dalį, esančią pagrindiniame dėmenyje. Vėlesniųjų gramatikų autoriai (plg. (2), (3)) išėina iš tokių bendrų kategorinių dydžių kaip „priežastis“, „pasekmė“, „tikslas“ ir pan., kurie kalboje reiškiama įvairiais struktūriniais tipais [plg. Boetcher, Sitta, 1972, S. 19].

Lietuvių kalbos gramatika, nesilaikydama tradicinės šalutinių dėmenų ir sakinio dalių analogijos, prijungiamuosius sakinius nagrinėja pagal pagrindinio ir šalutinio dėmenų ryšius, išskirdama funkcinio ir semantinio prijungimo sakinius [LKG, 1976, III, p. 789]. Funkciniai jungtukai daugiareikšmiai (*kad, jog*), o dėmenų santykiai priklauso visų pirma nuo atraminųjų žodžių pagrindiniame sakinyje semantinių bei morfologinių ypatybių ir nuo jungiamųjų žodžių. Tokio tipo sakiniai dalijami į aiškinamuosius, pažymimuosius, nusakomuosius. Nusakomųjų sakinų atraminiai žodžiai yra pagrindiniame dėmenyje esantys įvardžiai *tas, ta, toks, tokia*, prieveiksmiai *taip, tiek*, o jungtukai *kad* arba *jog (kad net, jog net, taip kad, taip jog)*. Šiems sakiniams būdingi priežasties-padarinio santykiai, kur pagrindinis dėmuo rodo iš jo

išplaukiančius padarinius [LKG, III, p. 836]. Šio tipo sakiniams būdinga ir tai, kad juose kartais išleistas atliepiamasis žodis arba jungtukas. Pvz.: *Ragas skamba, kad net girios pleška. Važiavo, važiavo taip ilgai, net nusibodo vežime sėdėti* [ten pat, p. 842, 943]. Atliepiamieji žodžiai yra siejami su šalia stovinčiais daiktavardžiais, būdvardžiais, veiksmažodžiais,rieveiksmiais ir gali eiti įvairiomis sakinio dalimis. Taip čia atsiduria tokie sakiniai, kurie tradicinės gramatikos laikomi pažyminio (*Užėjęs toks šaltis, kad kulka pro orą nepraeina*), tarinio (*Senelė buvo taip sena, kad nebegalėjo paeiti.*), būdo aplinkybės (*O jaučiai taip gražiai ir godžiai ėda, kad žiūrint į juos, ir man pačiam gera pasidarė.*) [plg. LKG, III, 839, 841] sakiniais. Remiantis tokiu dėmenų santykiu ir juo pagrįstu prijungiamųjų sakinių skirstymu, dingsta ir tradicinė kokybinių ir kiekybinių būdo aplinkybės sakinių kategorija. Nėra jų ir tarp semantinio prijungimo tipo sakinių, kuriems šioje gramatikoje priklauso laiko, vietos, priežasties, sąlygos, nuolaidos, tikslo ir lyginamieji sakiniai [LKG, III, p. 800]. Anksčiau suminėtų gramatikų šalutinių sakinių klasifikacija, kuri remiasi tuo, kokį klausimą galima iškelti pagrindinio dėmens sakinio daliai, kuri paaiškinta arba nusakyta šalutiniu sakiniu, atrodo nuoseklesne, nes apima visus aplinkybių sakinius.

Įvairus požiūris į šią sintaksinę kategoriją ir vokiečių kalbos gramatikose. Vokiečių kalboje žinomi padarinio sakiniai (Folgesatz, Konsekutivsatz) su jungtuku *so dass* ir jo neigiamo varianto jungtuku *als dass* – *Sie haben heute tüchtig gearbeitet, so dass sie morgen nichts zu tun haben. Die Aufgabe war zu kompliziert, als dass wir sie lösen könnten.* – ir vadinamieji „laipsnio“ sakiniai („Gradsätze“) su jungtuku *dass* ir koreliatu *so* (arba jo variantais *derart, dermassen, solch*) – *In der Nacht hat es so viel geschneit, dass man jetzt keinen Weg findet. Er antwortete so, dass keiner etwas einzuwenden hatte.* Kai kurie germanistai, pvz. J. Erbenas, H. Egersas, D. Šulc ir H. Grisbachas [Erben, 1966, S. 190; Eggers, 1970, S. 90; Schulz, Griesbach, 1984, S. 275], „laipsnio“ sakinius laiko viena būdo aplinkybės rūšių, nors Šulc su Grisbachu savo gramatikos kitoje vietoje, nagrinėdami jungtukų vartojimą [ten pat, S. 293], neskiria tarp *so*, *dass* ir *so dass*, ir abu juos vadina padarinio sakinio jungtukais. Šiais jungtukais prijungtus dėmenis didžioji dauguma autorių laiko padarinio sakiniais [plg. Jung, 1967, S. 73; Duden-Grammatik, 1962, S. 520; Gulyga, 1971, S. 110; Admoni, 1973, S. 335; Schendels, 1982, S. 370]. Kai kurie autoriai [plg. Gulyga, Nathanson, 1966, S. 140; Helbig, Buscha, 1975, S. 421; Helbig, 1984, Bd. 2, S. 58] taip pat nurodo, kad tarp padarinio sakinių yra tokių, kurių pagrindiniuose dėmenyse persveria arba akcentuojamas tarinio veiksmo intensyvumas arba laipsnis: *Es war kalt, so dass wir froren.* – *Es war so kalt, dass wir froren.*

Palyginus padarinio ir „laipsnio“ sakinius, matomas ne tik jų semantinis, bet ir struktūrinis skirtumas. Vokiečių kalbos „laipsnio“ sakiniai būdingi leksiniai-semantiniai indeksai [Moskalskaja, 1975, S. 334], kurie rodo abiejų sakinio dėmenų priklausomybę. Šie indeksai, stovintys pagrindiniame sakinyje, reikalauja paaiškinimo ir nurodo, kad po pagrindinio dėmens turi sekti šalutinis, susijęs semantiškai ir sintaksiškai su pagrindinio dėmens kuria nors sakinio dalimi. Šis indeksas „laipsnio“ sakinyje yra koreliatas *so*. Pats *so*

paprastai šliejamas prie būdvardžio, kuris yra būdo aplinkybė, arba, dažnai stovėdamas vienas pagrindiniame sakinyje, eina ta pačia būdo aplinkybe. So pabrėžia tarinio veiksmo, veiksmo kokybės arba būsenos intensyvumą. Pvz.: *Er redet so laut, dass er die Tür offenlässt* [J. B., S. 24]. *Paul hatte sein Gesicht so an das Glas gepresst, dass die Nase und Kinn weiss waren* [G. de B., S. 26]. Koreliatas so gali stovėti vienas prie veiksmožodinio tarinio ir prie vardinės tarinio dalies: *Und wenn einer so abgewirtschaftet hat, dass ihm auch der Viehstall wegbrennen muss...* [J. B., S. 197]. *Joseph ... ist so betrunken nicht, dass sie darüber hinwegkäme* [J. B., S. 169]. *Schwillt holt einen Zettel aus der Westentasche, aber es ist alles so einfach, dass er nicht zu notieren braucht* [J. B., S. 277].

Dažnai pagrindiniuose dėmenyse prie veiksmožodinio tarinio išleidžiamas ne tik atliepiamasis žodis, bet ir pats būdvardis, potencialiai galintis užimti vietą šalia so: *Er ... wirft den Unterschenkel mit einem Ruck zurück, dass der Fuss bis in die Kniehöhle schnell* [J. B., S. 78]. ... *Krysztof greift nach dem Schwert und tritt auf das Gewässer vor seinen Füßen zu und holt aus und wirft das Schwert von sich, dass es klatschend auf die Wasserfläche fällt* [J. B., S. 72].

Tačiau so gali būti semantiškai susijęs ir su kitomis pagrindinio dėmens sakinio dalimis, kaip pvz., su pažyminiu, o prijungtas šalutinis dėmuo yra pažyminio šalutinis sakiny. Pvz.: ... *(er) macht eine so kurze Wendung, dass er ins Stolpern kommt* [J. B., S. 53]. ... *sie hatte so herrlich gebogene Beine, dass sie sich ... ständig auf die Zähne trat* [H. K., S. 8].

Sakiniuose su jungtuku so pagrindinio ir šalutinio dėmenų sintaksiniai ryšiai yra ne tokie glaudūs, nes šalutinis nesusijęs nei su viena pagrindinio dėmens sakinio dalimi ir neiškina jos. Jis tęsia pagrindinio sakinio mintį, nusakydamas dėl pagrindinio dėmens veiksmo atsiradusią pasekmę. Dėl šios priežasties H. Egersas juos laiko ne „Gliedsätze“, sakinio dalį atstojančiais šalutiniais sakiniais, bet „weiterführende Nebensätze“, šalutiniais sakiniais, galinčiais turėti savarankiško sakinio formą [plg. Eggers, 1970, S. 90]. Kad abiejų padarinio sakinio dėmenų ryšiai ne tokie glaudūs, rodo ir tai, jog jie gali būti vienas su kitu susieti sujungiamuoju būdu, kai šalutinis prie pagrindinio jungiami sujungiamojo pasekminio sakinio jungtukais (nebenordnende konsekutive Konjunktionen) also, *darum, deswegen, deshalb, demnach, folglich, infolgedessen, mithin, somit, sonach* [plg. Duden-Grammatik, S. 319]. Taip sujungti sakiniai žymi du reiškinius, kurių vienas yra priežastis, antrasis – pasekmė, o abu, atskirai paėmus, gali būti savarankiški sakiniai. Pvz.: *Nachts aber hockt der Kater einem auf der Brust ..., so dass man gezwungen ist aufzustehen ...* [Ch. W., S. 26]. – *Nachts aber hockt der Kater einem auf der Brust, also (deshalb, daher, infolgedessen ...) ist man gezwungen ... als unsere Lehrerin vorbeigegangen war und uns gleichzeitig von Kopf bis Fuss gemustert hatte, so dass man sich jedesmal fragte, was vielleicht Falsches immer an einem sein könnte...* [Ch. W., S. 17]. – *Unsere Lehrerin war vorbeigegangen und hatte uns gleichzeitig von Kopf bis Fuss gemustert. Man fragte sich jedesmal, was vielleicht Falsches immer noch an einem sein könnte.*

Šitokius sujungiamuosius padarinio sakinius atitinka lietuviški sujungiamieji pasekminiai sakiniai su jungtukais *tai, taigi, tad*, arba jų funkciją atliekančiais žodžiais *todėl, dėl to, už tai*. Pvz.: *Tavo galva neišvargusi, tad man atmintis tris mėnesius. Jis visą rytą rėžojo, nėjo į darbą, todėl man ir pikta buvo. Jis visas juodas; tad jo viso temstant ir nematyti* [LKG, III, p. 775].

Taigi anksčiau suminėty vokiečių kalbos gramatikų autoriai (plg. Jung, Duden-Grammatik, Gulyga, Admoni, Šendels), prisilaikydami kituose šalutiniuose dėmenyse atitikimo tarp sakinio dalies ir šalutinio dėmens tū „laipsnio“ ir padarinio sakinius nagrinėja kartu, naudodami mišrią sintaksinę-semantinę klasifikaciją. Pagal šią klasifikaciją šalutinis dėmuo priklauso nuo pagrindinio dėmens sakinio dalies („laipsnio“ sakinyje) arba šalutinis dėmuo nepriklauso nuo kurios nors pagrindinio dėmens sakinio dalies (padarinio sakinyje), bet gali būti susijęs su visu pagrindinio dėmens turiniu.

H. Brinkmanas, atsakydamas smulkesnės prijungiamųjų sakinių klasifikacijos, padarinio ir „laipsnio“ sakinius nagrinėja kartu su priešasties ir tikslu sakiniams, kuriuos visus jungia priešastingumo ryšiai. Padarinio sakinius su jungtuku *so dass* jis prilygina tikslo sakiniams, turintiems jungtuką *damit*, kur pirmasis (*so dass*) nusako nenumatytą pasekmę, o antrasis (*damit*) numatytą [Brinkmann, 1962, S. 675]. Autorius nurodo, kad priešastingumo ryšius padarinio sakiniuose geriausiai iliustruoja transformacinis metodas, kai sakinyje sukeičiamos priešasties ir padarinio vietos. Z. B.: *Er ist so liebenswürdig, dass man ihm nicht widerstehen kann. – Man kann ihm nicht widerstehen, weil er so liebenswürdig ist. Aber da sein Herz tot und ohne Liebe war, so geriet er in Abenteuer des Fleisches ... – Sein Herz war tot und ohne Liebe, so dass er in Abenteuer des Fleisches geriet* [ten pat, S. 675, 682]. Transformacinį metodą taiko ir V. Hartungas, išveddamas padarinio reikšmę iš priešasties reikšmę turinčių sakinių [Hartung, 1971, S. 193]. E. Šendels taip pat pažymi, kad priešastinis ir pasekminis jungimo būdai gali vienas kitą pakeisti [Schendels, 1982, S. 342].

Jeigu į „laipsnio“ ir padarinio sakinius žiūrėsime kaip į du skirtingus struktūrinius tipus, reiškiančius vieną kategorinį dydį, pasekmę, tai tokie sakiniai turėtų būti vienas kitam ekvivalentiški ir vienas kitu pakeičiami. Pakeitus „laipsnio“ sakinius padarinio sakiniams, pastebėsime, kad jų pagrindiniame dėmenyje tada tektų atsakyti koreliato, kurį išleisdu sakinio priešastiniai-pasekminiai ryšiai nepasikeistų, tačiau juose išnyktų veiksmo intensyvumo reikšmė ir pasikeistų sakinio struktūriniai elementai. Plg.: *Sie macht einen Schritt vorwärts, hebt die Faust gegen den Richtertisch und ruft mit ganz heller Stimme, s o l a u t, dass der Froese hinten aufspringt...* [J. B., S. 215]. – *Sie ...ruft laut, so dass der Froese aufspringt...* Sakiniuose, kuriuose koreliatas atlieka sakinio dalies funkciją, t. y. eina būdo aplinkybe, transformavus juos į padarinio sakinius, išnyktų ši sakinio dalis. Plg.: *Sie hat es fertiggebracht, eine Tatsache so zu verlagern, dass sie für den Schein des Bewusstseins unerreichbar blieb* [G. de B., S. 164]. – *Sie hatte es fertiggebracht, eine Tatsache zu verlagern, so dass sie ... unerreichbar blieb*. Tokie sakiniai, kuriuose išleistas potencialus koreliatas prie pagrindinio dėmens tarinio, gal ir galėtų užimti tarpinę padėtį tarp „laipsnio“ ir padarinio saki-

nio, nes laisva, nors numanoma, koreliato pozicija daro abiejų dėmenų ryšius ne tokius glaudžius. Plg.: *Sie fährt sich mit beiden Händen durchs Haar..., drückt es, dass ihr das Wasser zwischen den Schulterblättern den Rücken hinunterläuft* [J. B., S. 162]. — ... *drückt es, so dass ihr das Wasser ...hinunterläuft.*

Jeigu lietuvių kalbos gramatikų autoriai (Kalnius, Dambriūnas, Žiugžda, Balkevičius) būtų rėmęsi ne sakinio dalių ir šalutinių dėmenų atitikimu, tai, panašiai kaip vokiečių kalboje, nusakomieji kiekybės aplinkybės sakiniai pagal loginį ir sintaksinį ryšius būtų pavadinti prijungiamaisiais padarinio sakiniais, kurių sintaksiniais sinonimais būtų tapę pasekminiai paremiamojo sujungimo sakiniai. Vokiečių kalbos gramatikai, sujungdami padarinio ir „laipsnio“ sakinius į vieną sintaksinę kategoriją, vadovaujasi platesnės apimties kategoriniu dydžiu „priežastis–pasekmė“, kuris turi kelias struktūrines formas. Remiantis šiuo požiūriu, abiejų sakinių struktūros gali būti pagal jų sintaksinę funkciją adekvačios. Tradicinė lietuvių kalbos gramatika ir kai kurie vokiečių autoriai, pripažindami kiekybinius arba „laipsnio“ sakinius, išeina iš „veiksmo būdo kiekybės“ kategorinio dydžio, kuris nėra pagal savo sintaksinę funkciją adekvatus padarinio reikšmę turintiems skirtingos struktūros sakiniams.

MANCHE QUANTITATIVE BEZIEHUNGEN IN DER DEUTSCHEN UND DER LITAUISCHEN SPRACHE

J. D I K Š A I T Ė

Zusammenfassung

Quantität wird in der deutschen und der litauischen Syntax als eine Art der Modalbestimmung auf der Wort- und Wortgruppenebene anerkannt. Auf der Gliedsatzebene sind Meinungsverschiedenheiten sowohl in der einen als auch in der anderen Sprache zu verzeichnen, was sich auf verschiedene Kriterien bei der semantisch-syntaktischen Einteilung des Satzgefüges zurückführen lässt. Dementsprechend wird das Satzgefüge mit der quantitativen Semantik als eine Art des Modal- sowie Folgesatzes aufgefasst oder zu den Sätzen mit der kausal-konsekutiven Bedeutung gerechnet. Weiterhin werden die semantischen und strukturellen Unterschiede zwischen einem quantitativen Modalsatz und dem Folgesatz in den beiden Sprachen gezeigt und Argumente angeführt, warum solches Satzgefüge nur in eine bestimmte semantisch-syntaktische Gruppe einzureihen ist.

LITERATŪRA

Admoni, 1973 — А д м о н и В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. Л., 1973.

Balkevičius, 1963 — B a l k e v i č i u s J. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. V., 1963.

Boetcher, Sitta, 1972 — B o e t c h e r W., S i t t a H. Deutsche Grammatik. III. Zusammengesetzter Satz und äquivalente Strukturen. Frankfurt / Main, 1972.

Brinkmann, 1962 — B r i n k m a n n H. Die Deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. Düsseldorf, 1962.

Dambriūnas, 1946 — D a m b r i ū n a s L. Lietuvių kalbos sintaksė. K., 1946.

- Eggers, 1970 — E g g e r s H. Sind Konsekutivsätze „Glieder — sätze“? // Sprache der Gegenwart. Studien zur Syntax des heutigen Deutsch. Bd. 6. Düsseldorf, 1970.
- Erben, 1966 — E r b e n J. Abriss der deutschen Grammatik. Berlin, 1966.
- Gulyga, Nathanson, 1966 — G u l y g a E. W., N a t h a n s o n M. D. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. Moskau; Leningrad, 1966.
- Gulyga, 1971 — Г у л ы г а Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. М., 1971.
- Hartung, 1971 — H a r t u n g W. Die zusammengesetzten Sätze. Berlin, 1971.
- Helbig, 1984 — H e l b i g G. Studien zur deutschen Syntax. Leipzig, 1984.
- Helbig, Buscha, 1975 — H e l b i g G., B u s c h a J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für Ausländer. Leipzig, 1975.
- Jung, 1967 — J u n g W. Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig, 1967.
- Kalnus, 1943 — K a l n i u s A. Lietuvių kalbos sintaksė. Kaunas, 1943.
- LKG, 1967, III — Lietuvių Kalbos Gramatika, III tomas. V., 1976.
- Moskalkaja, 1975 — M o s k a l s k a j a O. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Moskau, 1975.
- Schendels, 1982 — S c h e n d e l s E. Deutsche Grammatik. Moskau, 1982.
- Schulz, Griesbach, 1984 — S c h u l z D., G r i e s b a c h H. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. München, 1984.
- Žlugžda, 1962 — Ž i u g ž d a J. Lietuvių kalbos gramatika. Sintaksė. K., 1962.

SUTRUMPINIMAI

- J. B. — Bobrowski J. Levins Mühle. Berlin, 1969.
- G. de B. — De Bruyn G. Die Preisverleihung. Halle, 1972.
- H. K. — Kant H. Schöne Elise. Leipzig, 1983.
- Ch. W. — Wolf Ch. Nachdenken über Christa T. Berlin, 1984.

Vilniaus V. Kapsuko universiteto
Vokiečių kalbos katedra

Įteikta
1986 m. birželio mėn.